

ves, kecses cífrázat a muzsika épületén. — *Véghelyné Deák Flóra* zongoraművésznő évente szokásos. Liszt Ferenc műveiből összeállított hangversenyeivel kivételes helyet vívott ki magának zenekultúránkban. — Végül *Fráter Lórándot*, a híres nótás huszárkapitányt említjük, aki hosszú évek után eldalolta már régen közkincesé vált szebbnél szebb nótáit. *Papp Viktor*.

Kalotaszeg lelke. A nemzeti érzés, a hazához való ragaszkodás nem egyszerű lelki jelenség. Összetett, sokrétű valami. Mondhatnánk: gyökere, törzse, koronája van. A gyökér, azt hiszem, mindég valamilyen szűkebb vagy tágabb körű *lokálpatriotizmus*, a szülőföld szerelme, vagy hűség ahhoz a földhöz, mely lelünkre, egész valónkra döntő befolyással volt. Ez a gyökér mindég konkrétum, személyes vonatkozások ezer finom szála, reális élmények tömege, határozott képek és színek. Nagy kézzelfoghatóság. Egy ház, egy iskolaudvar, egy folyópart, egy temető, egy város, egy vidék. Sok kedves arc. Vagy egyetlen kedves arc talán. Élők és halottak, mult és jelen. De még nem egy nemzet, egy ország multja, jelene, csupán egy kis, aránylag szűk köré. Ebből az érzés-gyökérből nő ki a fa törzse: a szimpátia az összes egy nyelvet beszélők, egy történelem által összekovácsoltak iránt. Ez már egy kicsit absztrakció. Még elvontabb valami az ország, modern nyelven az állam, a nemzetfának idők viharában zúgó koronája. Nem mondom, hogy ezt az elvontságot nem lehet forró személyes élménnyé tenni. Hogyne lehetne, mártírok vére hullott ilyen eivontságokért. Viszont bizonyos, hogy a fa törzséhez és koronájához a gyökéren át vezet a legigazabb út. S jöhetnek idők, különös körülmények, mikor a nemzeti érzés egész ereje a lokálpatriotizmus ősi alapjába, gyökerébe vonul vissza, s ott termi meg szem-nem-látta, fül-nem-hallotta csodáit. Így vagyunk ma mi, „magyar kisebbség“. „Leesett a mi fejünk koronája.“ Kidőlt nemzeti életünk törzse. Gyökereiben élünk, de éppen azért talán mélyebben és erősebben élünk. A lokálpatriotizmus fényes, égő színei kigyúlnak, olyan konkrét sajátosságok villanak fel, melyek eddig csupán halaványan dereng-

tek a nagy absztrakciók villanyfényében. Lobogó „lármafák“ a hegyeken, csendes pásztortüzek, bujdosó lidérelángok; elomló, süppedő, mesélő, hallgató parázs... Valami kárpótlásféle ez a belső növekedés, színesedés a külső szürkéséget, a külső katasztrófaért. Az egyetemes magyarság szemelättára mind több és több lepleződik le Erdély lelkéből, aztán ez a lélek is mindinkább összetevő színeire bomlik, spectrumot mutat: a székelység különféle árnyalatai jelennek meg benne, majd a magyar sziget-városok színképe, s most legutóbb *Kós Károly* nagyszerű könyvében *Kalotaszegé*. A nagy szemfedőnek, mely ránkborult, akármelyik csücskét megemelheti az ott künnvaló magyarság: nemcsak halált, nemcsak sorvadást, régi lelket és új életet is találhat alatta.

Kalotaszeg lelke! Vajjon mit ösmernél belőle a künnvaló magyarság a varrottasain, fafaragásain, népviseletén kívül? Ismerheti-e embereinek eszejárását, érzésvilágát, beszédjük súlyos zengését, erdők zúgását, hegy-völgyeik alkatát? Én sem ismertem, pedig itt lakom e különös világszeglet szomszédságában. Csak mikor néha pár percere megállt vonatom Bánffyhunyadon, akkor csapott meg, nem is tudom mi: illat, levegőáramlás, sejtelem, hogy itt kezdődik valami? Egyet tudok: titokzatosan jóleső érzés volt mindig Hunyadra megérkezni. A kálvinista templom tornya négy kicsi fióka-tornyával, meg a messziről betekintő kopár, sokszor havas Vlegyásza (hányszor tekint be Kós embereinek lelkébe!) nekem Erdélyt szimbolizálta, az otthont, azt, hogy már nincs messze Kolozsvár. Mást is szimbolizált, de azt csak most, Kós könyvéből tudom. Nevek csengtek a fülemben azelőtt is: Kőrösfő, Kalota, Magyargyermónosor, Tordaszentlászló. Üres nevek voltak. Kós könyve töltötte meg őket számomra tartalommal, csudálatos élettel. Sok mindent zúgtak fülemben a sztánai erdők is, nem értettem egészen. Most jobban értem. Sztánán lakik Kós magaépítette villájában, Kalotaszeg kapujában. Onnan jár be Kolozsvárra, fel-feltűnik, mint a garabonciás diák, hosszú, nyurga alakja, aztán vissza a hegyeibe. Igazi ezermester. Építész, grafikus, író, a könyveit nemcsak illusztrálja,

de sokszor kézinyomdán maga nyomtatja, sőt köti is. Nyugtalan s „külön utakon jár”, mint könyvének hősei, a „Varjúk”. Ennek a könyvének előszavában azt írja: „Ez az írás nem regény, nem is történelem. Nem kitalálás, de nem is valóság. Csak néhány szál virág abból a nagy cinteremből, amit Kalotaszegnek ösmér ezer esztendeje Erdélyország.” „*Varjú-nemzetség*” a könyv címe. Történések színhelye Kalotaszeg s a szomszédos havasok, Gyalu váráig, Fenesig, Lónáig, Kolozsvár határáig. Időpont I. és II. Rákóczi György fejedelemsége.

Vajjon csakugyan nem regény Kós könyve? Meggyőződéseim szerint regény bizony az, még pedig a javából, ha nem is illik rá mindenben a regény iskolás, műfaji meghatározása. Sokkal finomabb szövevű, lírai fluidumtól át-meg-át-ítatott, semhogy a mese magvát első pillantásra s durva markolással ki lehessen hámozni belőle. De csendes kézzel ki lehet venni. A mag ez két szerető lélek nem tud összekerülni. A leány máshoz megy feleségül, a fiú mást vesz el. Nincs közöttük voltaképpen semmi komoly akadály, csak apró, leheletszerű félreértések, de ez a lehetőség olyan, mint a havasok őszi sóhajtsa: megdermed tőle az élet. Szerelmük rajza nem gazdag s nem buja. Szűkszavú, komoly és szemérmes. Egy elpirulás, elsápadás, kézszerítés, elfordulás, dacos fejmozdulat, — aztán megy mindenik a maga útján. Érez-zük: így kellett lennie. Varjú Gáspár meg a kis Anna nem lehettek egymáséi. Csak sok-sok év múlva — a gyermekeik. Erre fordul a sors útja, s ez is éppen oly természetesen s elkerülhetetlennek látszik, mint a szülők hajdani elszakadása. Ime Kós meséjének keskeny ösvénye, mely sokat kanyarog. Kalotaszeg virágos rétein keresztül, ahol néha véregebb csillog harmat helyett a virágon, fel a zordon havasi tisztásokra, egyszer-egyszer Gyalu várába, Kolozsvárra is a házsongárdi kertek alá, azután megint vissza a havasokba, „akik” Kolozsvárig kéklenek és ellenállhatatlan erővel hívják vissza azt, aki testestül-lelkestül az övék. Sokat kanyarog a kicsi mese ösvénye, sokszor úgy tetszik, nem is fontos, csak a legelők, a folyók, a hegyek fontosak, csak Kalotaszeg, csak Erdély,

csak ez ezer színből szőtt Lélek. S a kicsi mese-ösvényt mégsem növi be a fű, a burján. Szépen lehet járni, jól eligazodni rajta. Égígérő vadhegyek s megáradt folyók között megy, mendegél, lassacsckán célhoz is-ér.

Vajjon csakugyan nem történelem Kós könyve? Nem, ha a történelmet úgy értelmezzük, ahogy az iskolában tanultuk s ahogy a köztudatban él. De amint a léleknek van tudatalatti régiója, úgy van az eseményeknek *történelemalatti* sodra. Ez a mélyvízi áramlás a kisemberek mindennapi élete: apró s nagy gondok, örömök, fájdalmak, viszályok, szerelmek, a munka megfeszülése s a szemlélődés tengersendje. Ezt szereti, ezt mutatja Kós. Aztán mutat a kisemberek, kurtanemesek, jobbágyok, oláh parasztok, pásztorok között is nem-mindennapi embereket, „néző-embereket”, dacos, kemény, zárkózott egyéniségeket, „maguknak-valókat”, „bolondokat”. „Kótyák”-nak is hívják az ilyeneket Erdélyben. Az apró belső intrikák, összekülvések, vezetőemberek gyarlóságai jobban érdeklik az író, mint a nagy külpolitikai események. Fenn a történelem tengerszínén zajlik a győzelmes felsőmagyarországi hadjárat a nemzeti és vallászabadságért s megkötetik a linzi béke. Lenn a mélyben, a Gyalui Havasok fenyvesei között vadászik az öreg Rákóczi György medvére és „kincs”-re, melyet az ellenséges Bethlenpárt odarejtett előle. S majdnem otthagya a fogát. Zordonabb és realitásabb vadászat ez, mint Mátyás „hosszú méla lese” a budai hegyekben. Erdélyország ünnepli, a történelem ünnepli a nagy fejedelmet, s méltán, de Kós megmutatja Kalotaszegen azokat a vastagnyakú transzylvanusokat, akiknek Rákóczi még mindig csak „magyarországi” jöttment, a „pataki (sárospataki) úr”. S Kós minden szimpátiája a történelemalatti kisembereké, a szenvedőké, elnyomottaké, sokszor értelmetlen „nagy ügyekért” vérezőké. II. Rákóczi György esztelen lengyel háborújának tükrében mutatja meg a legszebben ezeket. Szereti őket még pártütő konokságukban, még túlzásig kihegyezett transzylvan öntudatukban is. Lehet ez nála öntudatos demokratikus tendencia, lehet nyugtalan vérenek lobogása, de én inkább azt hiszem, hogy bűvár-

látás. Történelemalatti világok megpillantására berendezett szem. A történelem tengerfenekének világa pedig egyforma ma és mindörökké, mert nem változik az ember. Ezért tudja Kós olyan közel hozni alakjait hozzánk, hogy úgy érezzük: életük lényegét mi is élhetnők. Véres kényszerűségek között könnyes jószág, — jónak lenni akarás és a gonoszok cselekvése. Mi más a mai ember élete is? Ezért árad a XVII. századbeli Kalotaszeg lelkéből a mai Kalotaszeg lelke. S még valamért. Az író szeme nemcsak történelemalatti régiókba lát, hanem *történelemfeletti* szférákba is. Ha a történelem monumentalitása és idealitása kissé megtépázva kerül ki ebből a könyvből, annál fenségesebben emelkedik ki egy másik idealitás és monumentalitás: a *természet*. Kis és nagy, egyformán törpe emberek életébe benéz a havas Kalotaszegre benéz a Vlegyásza. Kolozsvárra benéz a Gyalui Havasok hármas csúcsa. Összeroppanó fejedelmi trónok fölé emelik rendületlen koronájukat.

„Te meg fogsz halni. Ők meg állni fognak komor trachytba dermedt titoknak.“

Így írja Kós lelkirokona, Aprily Lajos. Ez a történelemfeletti világ a maga részvétlen fenségével mégis alakítja az ember életét. Ebből szívja magába az ember minden időben azt, ami benne legtöbb, legnagyobb, legnemesebb. Ez a történelemfeletti, időfeletti, örök nagyság itatja át a maga teljességében Kós könyvét is: *Kalotaszeg lelkét*.

Reményik Sándor.

Művészeti szemle.

A „Kéve” művészegyesület ezidei kiállítása is igazolta ennek a csöndben munkálkodó, de mindig komoly törekvésű, magas szintre vágyó művészcsoporthoz életképességét. Ez a közel húszéves egyesülés sem kezdetben, sem azután nem akart egy élesen körülhatárolt, iskolás irány letéteményese gyanánt szerepelni, aratásába szívesen befogadta az újabb nemzedék érett kalászait, a múltban és ma is a derekas művészi nivó, a tehetség közöttük az egyéforrasztó kéveköti szalag. Ebben rejlik legfőbb erejük. Mostani, ti-

zenhatodik kiállításukon is együtt szerepelnek a régi törzstagok azokkal a fiatalokkal, kiknek congeniális művészete mint természetes, egészséges továbbfejlődés egészíti ki a közös gyökérről fakadt termést. A „Kéve” példázta legszerencsésében, mily szépen össze lehet egyeztetni a generációk örökös haladás felé lüktető munkásságát, ha a közös cél egyetlen: lélekkel, étellel szolgálni a művészetnek. A „Kéve” nem agitál, nem köti magát merev programokhoz, szabad utat enged az egyéni megnyilatkozásnak, divatoskodás, forrongás helyett a tehetőség halk, lassú, de biztos fejlesztését érzi kötelességének és így éri el, hogy minden évi termése valami jóleső harmónia virága, kalásza gyanánt gyönyörködtet el bennünket.

A Nemzeti Szalon termeiben a csoport tizenhét művésze szerepelt az ideai kiállításon.

Benkhard Ágoston meleg, közvetlen hangulatú tájképei e derék művészünkét már teljes kiforrottságában mutatják. A *Csöndes este* szép példája az alkonyi égvilágítás tökéletes visszaadásának. A *Nyári verőfény*, a *Nyárutó* meleg egységbe összefogott színakkordok. Benkhard most már elérkezett oda, hogy mondanivalóit fölünyesen biztos festői eszközökkel tudja közvetlen kifejezésig juttatni.

Barzó Endre fejlődő tehetségét *Tájkép* című vászna hangsúlyozza legbiztatóbb erővel.

Conrad Gyula ezúttal színes rajzokból küldött nagyobb gyűjteményt. Finom megfigyelésekre valló hajlam, bensőség jellemzik sok munkáját. De az ő igazi területe mégis csak a rézkarc. Itt sokkal velősebben tudja sommázní mondanivalóit. Az *Öreg templom*, *Nehéz út*, *Kilátás a pécsi kálváriáról* bizonyítják legfeltűnőbben, hogy régi eszközével jut legharmónikusabb eredményekig.

Friml Géza *Uzsonnája* a kiállítás egyik legmagvasabb kalásza. Nemes, érett és gyöngéd színek uralkodnak ezen a nagy kedvvel és gondallal festett, teljesen megoldott képen.

Goebel-Paizs Jenő, ki nemrégiben Párizsban is feltűnést tudott kelteni egyéni művészetével, a „Kéve” fiatal erőinek legjavából való. Ő a legmodernebb ezen a tárlaton, de az ő egészséges modernsége a rokon